

KS. MIROSŁAW S. WRÓBEL

ŚWIĘTY PAWEŁ W KONTEKŚCIE ŚWIATA ŻYDOWSKIEGO, GRECKIEGO I RZYMSKIEGO

Chcąc wniknąć w bogate tajniki myśli teologicznej św. Pawła i lepiej zrozumieć jego spuściznę literacką niezbędne są badania dotyczące kontekstu historycznego i środowiska życia Apostoła Narodów¹. W świetle źródeł biblijnych (Dzieje Apostolskie i Listy św. Pawła) oraz źródeł pozabiblijnych (literatura apokryficzna, świadectwa autorów starożytnych, pisma patrystyczne) możemy dostrzec, że bogactwo osobowości św. Pawła polega na tym, że skupia w sobie trzy światy: świat judaistyczny, świat hellenistyczny oraz świat rzymski. W niniejszym artykule skoncentrujemy się na przybliżeniu tych Pawłowych światów w celu ukazania epoki, w której jako świadek wypowiadał pełne treści słowa: „Teraz zaś już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus. Choć nadal prowadzę życie w ciele, jednak obecne życie moje jest

Ks. dr hab. MIROSŁAW S. WRÓBEL, prof. KUL – kierownik Katedry Literatury Międzytestamentalnej i Nauk Pomocniczych Bibliistyki w INB KUL; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ Znaczenie tej problematyki podkreśla wiele dotychczasowych prac o św. Pawle: J. B e c k e r, *Paulus. Der Apostel der Völker*, Tübingen 1989; A. D e c a u x, *Święty Paweł*, tł. W. Gadomska-Bounakoff, Warszawa 2006; P. D r e y f u s, *Święty Paweł. Reporter na tropach Apostoła*, tł. M. Wojciechowski, Częstochowa 2003; J. G n i l k a, *Paweł z Tarsu*, tł. W. Szymona, Kraków 2001; J. G u i l l e t, *Święty Paweł Apostoł Narodów*, tł. P. Rak, Kraków 2003; M. H e n g e l, A. M. S c h w e m e r, *Paul Between Damascus and Antioch. The Unknown Years*, Louisville 1997; H. L a n g k a m m e r, *Apostoł Paweł i jego dzieło*, Opole 2001; J. M u r p h y - O' C o n n o r, *Paul: A Critical Life*, Oxford 1998; W. R a k o c y, *Paweł. Apostoł żydów i pogan. Łukaszowy obraz powstania i rozwoju Pawłowych wspólnot*, Kraków 1997; W. R a k o c y, *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism*, Częstochowa 2003; K. R o m a n i u k, *Święty Paweł. Życie i dzieło*, Katowice 2008; U. S c h n e l l e, *Apostle Paul. His Life and Theology*, Grand Rapids 2003.

życiem wiary w Syna Bożego, który umiłował mnie i samego siebie wydał za mnie” (Ga 2, 20).

I. ŚWIAT JUDAISTYCZNY

Z Listów Pawłowych dowiadujemy się, że św. Paweł pochodził z rodziny żydowskiej, z pokolenia Beniamina: Rz 11, 1 – „I ja przecież jestem Izraelitą, potomkiem Abrahama, z pokolenia Beniamina”; Flp 3, 5 – „byłem obrzezany w ósmym dniu, z rodu Izraela, z pokolenia Beniamina, Hebrajczyk z Hebrajczyków...” Św. Hieronim przekazuje nam informację, że jego rodzice pochodzili z Palestyny – z miejscowości Giszala leżącej w Górnej Galilei². Imię Saul (gr. *Saulos*, pol. tłumaczenie Szaweł) jest pochodzenia semickiego i nawiązuje do brzmienia imienia pierwszego króla izraelskiego wywodzącego się z pokolenia Beniamina. Po hebrajsku „szaul” oznacza upragniony. Według tradycji żydowskiej mężczyźni żyjący w diasporze posiadali często dwa imiona – jedno semickie, a drugie greckie lub łacińskie. Stąd dwa imiona Apostoła Narodów Saulos – Paulos. Rodzinnym miastem św. Pawła był Tars, który w okresie jego życia był najważniejszym miastem Cylicji³. W tekstach biblijnych Paweł z dumą wypowiada się o swoim mieście (Dz 21, 39 – po pojmaniu na placu świątynnym: „Ja jestem Żydem z Tarsu – odpowiedział Paweł – obywatelem znacznego miasta w Cylicji”; Dz 22, 3 – w mowie do swoich rodaków – „Ja jestem Żydem – mówił – urodzonym w Tarsie w Cylicji”). W I w. po Chr w Tarsie przebywała bardzo silna diaspora żydowska. Miasto to zawdzięczało swój rozkwit i dobrobyt znakomitemu położeniu na szlaku handlowym wiodącym z północy na południe. W okresie cesarstwa liczyło ono około 300 tys. mieszkańców⁴. Dla dzieci żydowskich istniały w Tarsie szkoły judaistyczne, w których rozpoczynały one naukę po ukończeniu piątego roku życia. Ich elementarzem były najpierw teksty z Tory Mojżeszowej, a następnie zapoznawano się z żydowskimi przepisami prawnymi⁵. Po ukończeniu 12 roku życia – po tzw. *Bar Micwa* (Syn Przykazania) obowiązywało ich wypełnianie tych przepisów w życiu codziennym. Paweł poznał w ten sposób język hebrajski (hebr. *liszon hakodesz*), w którym spisane były zwoje

² Por. G n i l k a, *Paweł z Tarsu*, s. 29.

³ Por. L a n g k a m m e r, *Apostoł Paweł i jego dzieło*, s. 59-63.

⁴ W. C. Van U n n i k, *Tarsus or Jerusalem: The City of Paul's Youth*, Sparsa Collecta, Leiden 1973, s. 259-320.

⁵ D.-A. K o c h, *Die Schrift als Zeuge des Evangeliums*, Tübingen 1986.

Tory, Proroków i Pism. Posługiwał się także językiem aramejskim, który we wschodniej części Azji Mniejszej był wśród populacji semickiej językiem potocznym. W dziele *Geografia*, którego autorem jest Strabon – historyk i geograf grecki żyjący na przełomie er, możemy znaleźć informację, że wśród młodzieńców w Tarsie panował zwyczaj, aby swoją edukację uzupełniać za granicą⁶. Koresponduje to z biografią Pawła, który kontynuuje dalszą naukę w Jerozolimie u stóp rabbiego Gamaliela (Dz 22, 3 – „Wychowałem się jednak w tym mieście (Jerozolimie), u stóp Gamaliela otrzymałem staranne wykształcenie w Prawie ojczystym”). Dzieje Apostolskie w 5 rozdziale przedstawiają Gamaliela jako męża cieszącego się wielkim autorytetem wśród swoich rodaków, kiedy bierze w obronę Apostołów Piotra i Jana. Gamaliel w tym tekście nazywany jest faryzeuszem i uczonym w Prawie (Dz 5, 34). U „stóp Gamaliela” Szaweł miał możliwość głębszego poznania tekstów biblijnych, metod egzegezy żydowskiej i przepisów prawnych. Paweł wielokrotnie w pismach podkreśla swą tożsamość jako faryzeusz (Flp 3, 5 – „w stosunku do Prawa – faryzeusz”; Dz 23, 6 – wołał Paweł przed Sanhedrynem: „Jestem faryzeuszem, bracia, i synem faryzeuszów”; Dz 26, 5 – „Wiedzą o mnie od dawna – gdybyż chcieli zaświadczyć! – że żyłem według zasad najsurowszego stronnictwa naszej religii jako faryzeusz”). Termin „faryzeusz” (hebr. *parusz*) oznacza „separatysta, oddzielający się od innych”. Ze względu na czystość rytualną faryzeusze oddzielali się od reszty społeczeństwa i skrupulatnie przestrzegali 613 przykazań Tory Mojżeszowej (248 zakazów i 365 nakazów). W okresie życia św. Pawła szacuje się, że stanowili oni liczbę ok. 6000 osób. Cechowało ich doskonale przestrzeganie przepisów szabatowych, czystość prawna oraz wyrafinowana kazuistyka. Wierzyli w życie pozagrobowe i w zmartwychwstanie ciał. Niektórzy faryzeusze mogli przyjąć chrześcijaństwo. Większa ich część po zburzeniu świątyni jerozolimskiej w 70 r. po Chr. dokonała transformacji judaizmu ofiarniczego w judaizm Księgi, skoncentrowany wokół synagogi⁷. Szaweł jako faryzeusz na terenie Palestyny stykał się z innymi ugrupowaniami żydowskimi. Do najważniejszych z nich należeli saduceusze, uczeni w Piśmie, esseńczycy, herodianie i zeloci. W Dziejach Apostolskich (6, 9) mamy wzmiankę o synagodze w Jerozolimie, która gromadziła Żydów pochodzących między innymi z Cylicji. Z grupą tą mógł stykać się Szaweł podczas swego pobytu w Świętym Mieście

⁶ Strabonis *geographica (en grec/latin)*, red. C. Müller, F. Dübner, Paris 1853.

⁷ J. N e u s n e r, *Das pharisäische und talmudische Judentum*, Tübingen 1984; t e n z e, *Judaism in the Beginning of Christianity*, Philadelphia 1984; W. R a k o c y, *Obraz i funkcja faryzeusza w dziele Łukaszowym (Łk-Dz). Studium literacko-teologiczne*, Lublin 2000.

cie. Władzę religijną na terenie Palestyny w czasach życia Pawła sprawowała Wysoka Rada (Sanhedryn) złożona z 70 członków pod przewodnictwem arcykapłana. Choć jej kompetencje i autonomia były stosunkowo wysokie, to jednak w wielu kwestiach politycznych, administracyjnych i sądowych podlegała decyzjom władzy rzymskiej reprezentowanej przez prokuratorów. Szaweł, jako gorliwy zwolennik judaizmu, prześladował wyznawców Chrystusa. Na podstawie Drugiego Listu do Koryntian (5, 16) możemy wnioskować, że Szaweł przed swoim nawróceniem posiadał wiedzę o Jezusie, która jednak była – jak sam wyznaje z perspektywy czasu – wiedzą tylko ludzką i doczesną: „Tak więc i my odtąd już nikogo nie znamy według ciała; a jeśli nawet według ciała poznaliśmy Chrystusa, to już więcej nie znamy Go w ten sposób”. Możemy więc przypuszczać, że Szaweł prześladowca wiedział, że Jezus jest nauczycielem, któremu przypisywano cuda; że został ukrzyżowany pod Poncjuszem Pilatem; że Jego wyznawcy widzieli w Nim oczekiwanego Mesjasza i przypisywali mu synostwo Boże. Zwłaszcza wiedza o dwóch ostatnich faktach niewątpliwie powodowała ostry sprzeciw gorliwego wyznawcy judaizmu, wychowanego w poszanowaniu przepisów Prawa i przywiązanego do kultu jedyne Boga Abrahama, Izaaka i Jakuba⁸. W wielu tekstach zostaje opisana jego działalność jako prześladowcy (Dz 8, 3 – „A Szaweł niszczył Kościół, wchodząc do domów porywał mężczyzn i kobiety, wtrącał do więzienia”; Dz 9, 1-2 – „Szaweł ciągle jeszcze siał grozę i dyszał żądzą zabijania uczniów Pańskich. Udał się do arcykapłana i poprosił go o listy do synagog w Damaszku, aby mógł uwięzić i przyprowadzić do Jerozolimy mężczyzn i kobiety, zwolenników tej drogi, jeśli by jakichś znalazł”; Dz 22, 19-20 – „Panie, oni wiedzą, że zamykałem w więzieniach tych, którzy wierzą w Ciebie, i biczowałem w synagogach, a kiedy przelewano krew Szczepana, Twego świadka, byłem przy tym i zgadzałem się, i pilnowałem szat jego zabójców”; Ga 1, 13-14 – „Słyszeliście przecież o moim postępowaniu ongiś, gdy jeszcze wyznawałem judaizm, jak z niezwykłą gorliwością zwalczałem Kościół Boży i usiłowałem go zniszczyć, jak w żarliwości o judaizm przewyższałem wielu moich rówieśników z mego narodu, jak byłem szczególnie wielkim zapaleńcem w zachowywaniu tradycji moich przodków”).

W spotkaniu z Jezusem Zmartwychwstałym u bram Damaszku Szaweł uzyskuje jasność co do prawdy, że Mesjaństwo i Synostwo Boże Jezusa z Nazaretu nie godzi w żydowski monoteizm wyrażany w modlitwie *Szema Izrael*

⁸ A.-D. Hultgren, *Paul's Pre-Christian Persecution of the Church*, „Journal of Biblical Literature” 95(1976), s. 97-111.

oraz że skandal krzyża nie jest końcem historii Jezusa, lecz narzędziem mocy, mądrości i chwały⁹. Stając się chrześcijaninem Paweł nie zapiera się swych żydowskich korzeni i swej semickiej mentalności, lecz dzięki Bożej łasce ma głębokie poczucie realizacji Bożych zamysłów w misji niosącej zbawienie zarówno dla Żydów jak i dla pogan. Wyraża to dobitnie w swoich listach: Rz 9, 1-5 – „Prawdę mówię w Chrystusie, nie kłamię, potwierdza mi to moje sumienie w Duchu Świętym, że w sercu swoim odczuwam wielki smutek i nieprzerwany ból. Wolałbym bowiem sam być pod klątwą odłączony od Chrystusa dla zbawienia braci moich, którzy według ciała są moimi rodakami. Są to Izraelici, do których należą przybrane synostwo i chwała, przymierza i nadanie Prawa, pełnienie służby Bożej i obietnice. Do nich należą praojcowie, z nich również jest Chrystus według ciała, który jest ponad wszystkim, Bóg błogosławiony na wieki. Amen”; Rz 11, 13-14 – „Do was zaś, pogan, mówię: będąc apostołem pogan, przez cały czas chlubię się posługiwaniem swoim w tej nadziei, że może pobudzę do współzawodnictwa swoich rodaków i przynajmniej niektórych z nich doprowadzę do zbawienia”.

II. ŚWIAT HELLENISTYCZNY

Paweł, żyjąc w Tarsie na styku różnych kultur, został ubogacony przez świat hellenistyczny¹⁰. Poznawał on greckie prądy filozoficzne (stoików, cyników i epikurejczyków). Według Strabona Tars posiadał wiele szkół hellenistycznych, które rywalizowały z tak potężnymi ośrodkami życia naukowego jak Ateny czy Aleksandria. Mieszkańcy Tarsu odznaczyli się wyraźnym upodobaniem do nauki i pasją do filozofii. Wśród znanych stoików pochodzących z Tarsu można wymienić Aratosa, Apollonosa i Chryzypa. W Tarsie przebywał słynny stoik i moralista Atenadoros, który był nauczycielem cesarza Augusta. Jedną z jego słynnych rad dla cesarza brzmiała: „Gdy wpadniesz w gniew, cesarzu, nie mów nic ani nic nie czyń, zanim wpiery nie wymienisz w myśli wszystkich liter alfabetu”¹¹. Paweł świetnie posługiwał się językiem greckim i wykorzystywał swą wiedzę na temat technik retorycznych w literaturze hellenistycznej. W jego listach dostrzec można typy argumen-

⁹ Por. G n i l k a, *Paweł z Tarsu*, s. 51-62; A. F. S e g a l, *Paul the Convert: The Apostolate and Apostasy of Saul the Pharisee*, New Haven– London 1990.

¹⁰ W. C. B r a d f o r d, *Hellenistic Tarsus*, „*Mélanges de l'Université Saint-Joseph*” 38 (1962), s. 41-75.

¹¹ S e n e c a, *Ad Lucilium*, I, 10, 5 n.

tacji jurydycznej, parenetycznej i demonstratywnej, które zaczerpnął z dzieła Arystotelesa *Ars rhetorica*. Analiza filologiczna spuścizny literackiej św. Pawła wskazuje, że bardzo dobrze posługiwał się językiem greckim, znał idiomy językowe i wszelkie konwencje literatury hellenistycznej. Jego talent poetycki dostrzec można w pięknym Hymnie o miłości (1 Kor 13, 1-13), gdzie autor stosuje triadyczną rytmikę, paralelizmy i strukturę koncentryczną. Zdaniem C. Forbesa „z analizy retoryki św. Pawła zawartej w jego listach możemy wnioskować o jego mistrzostwie w tej dziedzinie, wypracowanym z całą pewnością przez długą praktykę i gruntowne studia”¹². W pismach św. Pawła możemy odnaleźć około 90 cytatów z Septuaginty – greckiego tłumaczenia Biblii hebrajskiej dokonanego na przełomie III/II w. przed Chr. w Aleksandrii. Była to Biblia Żydów żyjących głównie w diasporze i mówiących na co dzień językiem greckim. Podczas swojej edukacji Paweł musiał się zetknąć z tym dziełem wykorzystując je później w swej twórczości literackiej i pracy misyjnej jako Apostoł Narodów.

Od pierwszego momentu po swoim nawróceniu Paweł mocno czuł w sercu, że jego misja powinna być skierowana do świata pogańskiego – Dz 26, 15-18: „Kto jesteś, Panie?” – zapytałem. A Pan odpowiedział: ‘Ja jestem Jezus, którego ty prześladujesz. Ale podnieś się i stań na nogi, bo ukazałem się tobie po to, aby ustanowić cię sługą i świadkiem tego, co zobaczyłeś, i tego, co ci objawię. Obronię cię przed ludem i przed poganami, do których cię posyłam, abyś otworzył im oczy i odwrócił od ciemności do światła, od władzy szatana do Boga. Aby przez wiarę we Mnie otrzymali odpuszczenie grzechów i dziedzictwo ze świętymi’”; Ga 1, 16 – „Gdy jednak spodobało się Temu, który wybrał mnie jeszcze w łonie matki mojej i powołał łaską swoją, aby objawić Syna swego we mnie, bym Ewangelię o Nim głosił poganom, natychmiast, nie radząc się ciała i krwi skierowałem się do Arabii”. Kolebką działalności św. Pawła stała się Antiochia licząca w tamtym czasie ok. 500 tys. mieszkańców. Pulsowało w niej życie kultury hellenistycznej¹³. Mieszkańcy tego miasta chętnie czytali filozofów greckich z Arystotelesem na czele, chodzili na sztuki Eurypidesa i Arystofanesa oraz recytowali wiersze Anakreonta i Pindara. Antiochia słynęła ze szkół na bardzo wysokim poziomie oraz najbogatszych księgozbiorów bibliotecznych w całym regionie. W Antiochii – otwartej na nowe prądy filozoficzne i nowinki religijne –

¹² *Comparison, Self-Praise and Irony: Paul's Boasting and the Conventions of Hellenistic Rhetoric*, „New Testament Studies” 32(1986), s. 23.

¹³ Zob. M. H e n g e l, A. M. S c h w e m e r, *Paul Between Damascus and Antioch. The Unknown Years*, Louisville 1997.

wiele osób ze świata pogańskiego przeszło na chrześcijaństwo. Paweł jako Apostoł pogan walczył z *judaizantes* o ich status w pierwotnym Kościele. Tego zagadnienia dotyczą rozstrzygnięcia tzw. soboru jerozolimskiego w 50 roku. Paweł nie wahał się głosić Dobrą Nowinę w ważnych miastach greckich, takich jak Ateny, Korynt, Filippi, Tesalonika. W centrum starożytnej filozofii i sztuki – w Atenach – Paweł, tak jak niegdyś Sokrates, spotyka się codziennie z mieszkańcami na agorze. W swojej słynnej mowie na Aeropagu (Dz 17, 22-31), chcąc trafić do swych słuchaczy, wykorzystał wiele idei i motywów znanych w starożytnej filozofii i poezji greckiej. Jako człowiek, noszący w sobie świat grecki, Paweł potrafił lepiej rozumieć swoich słuchaczy i głębiej trafiać z orędziem zbawczym do ich serc.

III. ŚWIAT RZYMSKI

W okresie życia św. Pawła rodzinne miasto Tars, miasto jego studiów – Jerozolima i tereny objęte jego misyjną działalnością wchodziły w skład imperium rzymskiego. W tekstach biblijnych znajdujemy informacje o tym, że św. Paweł cieszył się z posiadania obywatelstwa rzymskiego¹⁴. Kiedy wraz z Sylasem został zwolniony z więzienia w Filippi, w którym spędził noc bez procesu i po uprzednim biczowaniu, wówczas żądał przeprosin: Dz 16, 37-39 – „Paweł powiedział do nich: «Publicznie, bez sądu biczowali nas, obywatele rzymskich, i wtrącili do więzienia, a teraz cichaczem nas wyrzucają? O, nie! Niech tu sami przyjdą i wyprowadzą nas!» Liktorzy oznajmili te słowa pretorum. Ci przestraszyli się usłyszawszy, że tamci są Rzymianami. Przyszli, przeprosili ich i wyprowadziwszy prosili, aby opuścili miasto”. Ponownie Paweł powołuje się na swoje obywatelstwo rzymskie, kiedy po pojmaniu w Jerozolimie trybun karze go ubiczować w celu wydobywania zeznania: Dz 22, 24-29 – „trybun rozkazał wprowadzić go do twierdzy i biczowaniem wydobyć zeznanie, aby się dowiedzieć, dlaczego tak przeciwko niemu krzyżowali. «Czy wolno wam biczować obywatela rzymskiego? I to bez sądu?» – odezwał się Paweł do stojącego obok setnika, gdy go związano rzemieniem. Usłyszawszy to, setnik poszedł do trybuna i powiedział mu: «Co chcesz zrobić? Bo ten człowiek jest Rzymianinem». Trybun przyszedł i zapytał go: «Powiedz mi, czy ty jesteś Rzymianinem?» A on odpowiedział: «Tak». «Ja za wielką

¹⁴ Por. G n i l k a, *Paweł z Tarsu*, s. 25 nn.; M u r p h y - O ' C o n n o r, *Paul: A Critical Life*, s. 39-41; R a k o c y, *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism*, s. 27-34.

sumę nabyłem to obywatelstwo» – odrzekł trybun. A Paweł powiedział: «A ja mam je od urodzenia». Natychmiast też odstąpili od niego ci, co go mieli badać. Dowiedziawszy się, że jest Rzymianinem, trybun przestraszył się, że kazał go związać”. Po swoim aresztowaniu Paweł skorzystał z prawa apelacji do cesarza jako obywatel rzymski – Dz 25, 10-12 „Stoję przed sądem Cezara – odpowiedział Paweł – i przed nim należy mnie sądzić. Żydom nic nie zawiniłem, o czym ty wiesz doskonale. Jeżeli zawiniłem i popełniłem coś podpadającego pod karę śmierci, nie wzbraniam się umrzeć. Ale jeśli nie zrobiłem nic z tego, o co mnie oskarżają, nikt nie może mnie im wydać. Odwołuję się do Cezara!» Wtedy Festus porozumiał się z radą i odpowiedział: «Odwołałeś się do Cezara – do Cezara się udasz»”.

W cesarstwie rzymskim były dwa główne sposoby uzyskania obywatelstwa przez ludność pochodzącą z podbitych prowincji: 1. służba w armii rzymskiej przez 25 lat; 2. zwolnienie z pracy niewolniczej. W przypadku Apostoła Narodów i jego przodków pierwszy sposób wydaje się mało prawdopodobny, gdyż Żydzi z powodów religijnych nie podejmowali służby w armii rzymskiej. Bardziej prawdopodobne wydaje się to, że Paweł odziedziczył obywatelstwo po swoim przodku, który pozyskał sobie sympatię swych panów i został obdarowany wolnością i obywatelstwem. Obywatel rzymski posiadał wiele przywilejów, do których należały m.in. protekcja prawna przed karami cielesnymi (np. biczowanie), prawo apelacji do cesarza, niemożność ukrzyżowania w przypadku skazania na karę śmierci. Źródła historyczne przekazują nam informacje, że w okresie panowania cesarza Klaudiusza posiadanie obywatelstwa rzymskiego stało się przedmiotem handlu, stąd można przypuszczać, że trybun, prowadzący dialog z Pawłem, kupił swe obywatelstwo. Może na to wskazywać także imię trybuna Klaudiusz Lizjasz, które podkreślało szacunek dla cesarza¹⁵.

W 63 r. przed Chr. wojska rzymskie pod wodzą Pompejusza zajęły najpierw Cypr, a następnie Palestynę. Po śmierci Heroda Wielkiego w 4 r. przed Chr. nastąpił podział jego królestwa na trzech synów: Archelaosa, Heroda Antypasa i Filipa. Po nieudolnych rządach Archelaosa, które trwały do 6 r. po Chr., władzę na terytorium Judei i Samarii przejęli prokuratorzy rzymscy, których pierwszy okres panowania przypadał na lata 6-41 po Chr. Należeli do nich Koponiusz (6-9), Marcus Ambivulus (9-12), Anius Rufus (12-15), Waleriusz Gradus (15-26), Poncjusz Piłat (26-36), Marcellus i Marulus (36-41). Miejscem rezydencji prokuratorów była Cezarea Nadmorska oraz pałac

¹⁵ Zob. S c h n e l l e, *Apostle Paul. His Life and Theology*, s. 60-62.

Heroda Wielkiego w Jerozolimie. W latach 37-44 władzę na terenie Palestyny przejął wnuk Heroda Wielkiego – Herod Agryppa I, który w Rzymie wychowywał się z późniejszym cesarzem Klaudiuszem, który panował w latach 41-54. Herod Agryppa I otrzymał tytuł królewski i od 41 r. z polecenia cesarza Klaudiusza rozciągnął swe panowanie na Samarię, Judeę i Idumeę. Zostając królem Palestyny otrzymał godność konsula i miał prawo bicia monety. Odnalezione z jego czasów monety – wcześniejsze z podobizną Kaliguli i późniejsze z podobizną Klaudiusza zaopatrzone są w wymowny napis: *Basileus megas Agrippas filokaisar filoromaios*. Na kartach Dziejów Apostolskich jest on przedstawiony jako prześladowca Kościoła, który w roku 42 kazał ściąć Jakuba Starszego, syna Zebedeusza oraz uwięził Piotra (Dz 12, 1-4). Agryppa I umarł w 44 r. w wieku 54 lat – w czasie uroczystych igrzysk ku czci cesarza Klaudiusza w Cezarei. Jego śmierć relacjonują Dzieje Apostolskie – Dz 12, 19. 23: „Herod udał się z Judei do Cezarei i tam się zatrzymał [...] Natychmiast poraził go anioł Pański za to, że nie oddał czci Bogu. I wyzionął ducha, stoczony przez robactwo”. Po śmierci Heroda Agryppy I władzę w Palestynie przejęli ponownie prokuratorzy rzymscy. Dz 18, 1-2 przekazują nam informację o wysiedleniu Żydów z Rzymu przez cesarza Klaudiusza. Wśród nich znajduje się małżeństwo Akwila i Pryscylla zaprzyjaźnione z Pawłem. Paweł zamieszkał u nich w Koryncie i zajął się pracą przy wyrobie namiotów. Według historyka Swetoniusza wypędzenie Żydów z Rzymu miało miejsce ok. 49 r. Po śmierci Heroda Agryppy I jego syn Herod Agryppa II otrzymał tylko teren wcześniejszej tetrarchii Filipa. Dzieje Apostolskie przekazują nam informację o spotkaniu Pawła z Herodem Agryppą II i jego siostrą Berenike w obecności prokuratora Festusa. Podczas tego spotkania w Cezarei Apostoł Narodów wygłosił mowę obronną (Dz 25, 13 – 26, 32). Wśród prokuratorów sprawujących władzę w Palestynie po śmierci Heroda Agryppy I na szczególną uwagę zasługują Antoniusz Feliks (52-60) oraz Porcius Festus (60-62). Tacyt określa rządy Antoniusza Feliksa jako pełne okrucieństwa i namiętności. Był on człowiekiem przekupnym i żądnym zysku. Żoną Feliksa była córka króla Heroda Agryppy I. Za jego panowania Paweł został uwięziony w Jerozolimie i eskortowany do Cezarei (Dz 23, 24 – 24, 27). Charakterystyka prokuratora Feliksa oraz jego relacja wobec Pawła zostaje dobrze przedstawiona w Dz 24, 24-27 – „Po kilku dniach przybył Feliks ze swoją żoną Druzyllą, która była Żydówką. Posłał po Pawła i słuchał jego nauki o wierze w Jezusa Chrystusa. Lecz kiedy Paweł mówił o sprawiedliwości i o wstrzeźliwości, i o przyszłym sądzie, Feliks przestraszony odpowiedział: «Teraz możesz odejść. Gdy znajdę czas, wezwę cię znowu». Spodziewał się przy tym, że dostanie od Pawła pieniądze, i dlatego częściej posyłał

po niego i rozmawiał z nim. Po upływie dwóch lat następcą Feliksa został Porcjusz Festus. Feliks jednak pozostawił Pawła w więzieniu, chcąc okazać Żydom życzliwość”. Po objęciu urzędowania przez prokuratora Porcjusza Festusa w 60 r. do Cezarei przybył Herod Agryppa II i jego siostra Berenike, aby złożyć mu hołd i gratulacje. Festus, wykorzystując obecność Agryppy, przedstawił mu do rozstrzygnięcia sprawę Pawła. W rezultacie Paweł jako więzień został posłany do Wiecznego Miasta, do którego przybył wiosną 61 r. Zamieszkał tam w prywatnym mieszkaniu pod strażą żołnierza. Według tradycji w Rzymie poniósł śmierć męczeńską za cesarza Nerona poprzez ścięcie mieczem.

Podsumowując możemy stwierdzić, że św. Paweł, łącząc w swojej osobie zapał faryzejski, kunszt greckiego miłośnika mądrości i powagę obywatela rzymskiego, potrafił świadczyć o Chrystusie z wielką siłą przekonania. Boża łaska, bazując na naturze, zaowocowała w życiu św. Pawła miłością, radością, pokojem, cierpliwością, uprzejmością, dobrocią, wiernością, łagodnością i opanowaniem (Ga 5, 22-23). Apostoł Narodów, wsłuchany w głos Pana i wpatrzony w Jego oblicze, mógł w całej swojej wolności wołać – „już nie ma Greka ani Żyda, obrzezania ani nieobrzezania, barbarzyńcy, Scyty, niewolnika, wolnego, lecz wszystkim we wszystkich jest Chrystus” (Kol 3, 11). W mocy Ducha Świętego św. Paweł twórczo łączył świat żydowski, świat grecki i świat rzymski – w uniwersalną przestrzeń chrześcijaństwa wyznaczoną ramionami krzyża Zbawiciela wszystkich narodów – Ga 6, 14: „Co do mnie, nie daj Boże, bym się miał chlubić z czego innego, jak tylko z krzyża Pana naszego Jezusa Chrystusa, dzięki któremu świat stał się ukrzyżowany dla mnie, a ja dla świata”. W tym kontekście nowego blasku na tle epoki, w której żył, nabierają słowa świadectwa Apostoła Narodów jednoczącego całkowicie swoje życie z życiem Chrystusa – Ga 2, 20: „Teraz zaś już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus. Choć nadal prowadzę życie w ciele, jednak obecne życie moje jest życiem wiary w Syna Bożego, który umiłował mnie i samego siebie wydał za mnie”.

BIBLIOGRAFIA

- B e c k e r J.: Paulus. Der Apostel der Völker, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1989.
G n i l k a J.: Paweł z Tarsu, tł. W. Szymona, Kraków: Wydawnictwo „M” 2001.
H e n g e l M., S c h w e m e r A. M.: Paul Between Damascus and Antioch. The Unknown Years, Louisville: Westminster John Knox Press 1997.
L a n g k a m e r H.: Apostoł Paweł i jego dzieło, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2001.

- M u r p h y - O ' C o n n o r J.: Paul: A Critical Life, Oxford: Oxford University Press 1998.
- R a k o c y W.: Paweł. Apostoł żydów i pogan. Łukaszczy obraz powstania i rozwoju Pawłowych wspólnot, Kraków: Instytut Teologiczny Księża Misjonarzy 1997.
- R a k o c y W.: Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism, Częstochowa: Edycja św. Pawła 2003.
- S c h n e l l e U.: Apostle Paul. His Life and Theology, Grand Rapids: Baker Academic 2003.
- S e g a l A. F.: Paul the Convert: The Apostolate and Apostasy of Saul the Pharisee, New Haven-London: Yale University 1990.

SAINT PAUL IN THE CONTEXT
OF JEWISH, GREEK AND ROMAN WORLD

S u m m a r y

In the present article the author shows the Paul's phenomenon of life in the context of Judaism, Hellenism and Roman culture. The influence of different backgrounds shapes his rich personality and effective activity as Apostle of Christ and Messenger of universal salvation. St. Paul in the power of Holy Spirit unites Jewish, Greek and Roman world in universal space determined by the cross of Jesus – Saviour of all nations.

Słowa kluczowe: Św. Paweł, judaizm, hellenizm, świat rzymski.

Key words: St Paul, Judaism, Hellenism, Roman world.